

ZAFERNAME (1868)

ZİYA PAŞA (1825-1880)

Genel bakış

Ziya Paşanın diğer tanınmış bir manzumesi Zafername'dir. Önce kaside şeklinde sonra şair tarafından tahmis edilmiş, daha sonra da şerh edilmiştir. Bu eser Ali Paşa aleyhinde yazılmış mizah manzumedir. 1866 da Girit'teki Rum isyanı, Rusların Rumları himayesi, Yunanistan'ın isyanı alevlendirme gayretleri, İngiltere ve Fransa'nın kaysak siyaseti vb. sebeplerle çok ciddi siyasi bir problem halini almıştı. İsyanın silahlı kuvvetlerden ziyade, iyi bir siyasetle bastırılabilceğini anlayan Ali Paşa bizzat Girit'e giderek adanın idaresini muhtariyet şekline bağlamış ve Türkiye'nin aleyhinde büyüyecek bir olayı yatıştırmaya belli bir zaman için muvaffak olmuştur. Ziya Paşa bu olayı hicvederek sivil bir kumandanın askeri bir zaferi gibi alaya alıcı bir mahiyet verip anlatmıştır. Dıştan bakınca Ali Paşayı göklere çıkaran, hakikatte yerden yere vurmaya çalışan bu hiciv kasidesine Zafername adını vermiştir. Ziya Paşa bu vesile ile daha başka oyunlar oynayarak, kasideyi kendi adına değil güya Ali Paşanın himaye ettiği İzmit mutasarrıfı Fazıl Paşa imzasıyla yazmış, kasidenin her beyitine üçer mısra ilavesiyle yaptığı Tahmisi de yine Ali Paşanın adamı Hayri Efendinin imzası ile yazmıştır. Aynı kasidenin hiciv havası içinde nesirle şerhi ise zaptiye nazırı Hüsnü Paşa tarafından yapılmış gibi gösterilmiştir.

Kişiler

Mehmet fazıl paşa: Mehmet Fazıl Paşa, edebiyat tarihinde, çoğunlukla Zafer-name dolayısıyla, yer almış bir devlet adamıdır. Bosna'da doğan ve bu yüzden de kendisine Bosnavi ya da Bosnalı Fazıl Paşa denilen Kaside'nin varsayılan şairi, ulema sınıfına dahil olmuş, Edirne müderrisliği yapmış, 1837'de mirlivalık rütbesi almıştır. Bosna iltizamını almış; ortaklarıyla arasında çıkan sorunlar Fazıl Paşa'yı epey uğraştırmıştır. Ali Paşa'nın teveccühünü kazanarak ona intisap etmiş; İzmit mutasarrıflığına getirilmiştir. 1882'de İstanbul'da ölmüştür.

Hayri efendi: Tahmis'in varsayılan şairi Salih Hayri Efendi Ayaş'ta doğmuştur. Gençliğinde İstanbul'a gelen Hayri Efendi Hocapaşa semtinde bir yazıcı dükkanı açmış; 1840 yılında Karantina Kitabevi'ne girmiştir. On dokuz yıl bu görevde çalıştı. Özellikle Yusuf Kamil Paşa'nın yanında bulunan ve Zafername'de bildirildiğine göre Karantina Kitabevi'nden emekli olan Hayri Efendi, Türk Hayri olarak da bilinirmiş. Yeni Osmanlılar Tarihi'nde işi gücü paşalara giderek dalkavukluk yapmaktan ibaret olan zavallı bir adam olarak nitelendirilen Türk Hayri, Zafername'de bildirildiğine göre bu dalkavukluğunun karşılığında beş bin kuruş aylıkla emekli olmuştur. Hayri Efendi'nin, tarihçiliği Zafername'de de Hüsnü Paşa ağzından alaya alınır ve onun tarih yapmak sevdasına düştüğü; ancak "tarih-guyulukla" kanaat eylediği yazılır.

Hüsnü paşa: Şerh'i yazmış gibi gösterilen Zaptiye Müşiri Hüsnü Paşa, Zafername yazarları içinde, kuşkusuz, en renkli kişiliğe sahip olanıdır. Devletin çeşitli kademelerinde görev yapması, Zaptiye Müşirliği sırasında yaptığı icraat, Yeni Osmanlılarla olan ilişkisi, Ali Paşa'ya olan bağlılığı hemen dikkati çeken özellikleri olarak sayılabilir. Hüseyin Hüsnü aslen Moralıdır. Hüsnü Paşa, zaptiye nazırlığı sırasında, özellikle Yeni Osmanlılara karşı oldukça sert tedbirler almış; Avrupa'dan gönderilen Muhbir ve Hürriyet gazetelerinin dağıtılmasını engellemeye çalışmıştır. Hatta Mustafa Fazıl Paşa tarafından bu gazeteleri dağıtmaya memur edilen Yunan teb'asından Yergi İsfendalis adlı bir kitapçıya rüşvet vererek gazetelerin dağıtılmadan kendisine teslim edilmesini sağlamak istemiştir. Ancak kitapçı gazetelerin yarısını teslim etmiş; geriye kalanları ise fahiş fiattan satmayı sürdürmüştür. Zafername Şerhi 'nde de Hüsnü Paşa, Muhbir, Ulum ve Hürriyet'i yurda sokturmamak için nasıl uğraştığını; ama bunu başaramadığını anlatmıştır.

Fuad Paşa: 1815'te, politikadaki yakın arkadaşı Ali Paşa ile aynı yılda İstanbul 'da doğan Fuad Paşa, İstanbul 'un çok tanınmış ailelerinden Keçecizadelere mensuptur. Babası 19. Yüzyıl Divan şiirinin ünlü şairi Keçecizade İzzet Molla'dır. Tıbbiye'nin ilk mezunlarından olan Fuad Efendi, Tophane tababetine tayin edildi. 1834'te Trablusgarb'a gönderildi. Üç yıl sonra döndüğünde artık mesleğine devam etmedi; Reşid Paşa'nın teşvikiyle Tercüme kaleminde çalışmaya başladı. 1838'de Londra sefaretini baş katipliğine getirildi. Londra'da son bir yılı Ali Paşa'nın maiyetinde olmak üzere üç yıl görev yaptı. 1852'de Mısır'da Tanzimat Fermanı'nın ne derecede uygulandığını kontrol etmek amacıyla, Reşid Paşa tarafından Mısır'a gönderildi. Mısır valisi Abbas Paşa karşısında Bab-ı Ali'nin haklarını koruyarak ve Mısır'ın senelik 60.000 kese olan vergisini 80.000 keseye yükselterek dönmüştür. 1855'te Mustafa Reşid Paşa'nın istifasıyla Ali Paşa ikinci defa sadrazamlığa getirilince Fuad Efendi de vezirlik rütbesiyle ikinci kez hariciye nazırlığına tayin edilmiştir. 1856'da, Ali Paşa'nın yerine Reşid Paşa getirilince, Fuad Paşa da hariciyeden istifa etti.

Mustafa Fazıl Paşa: Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin maddi bakımından destekleyicisi olan Mustafa Fazıl 1828/1829'da Paşa, doğmuştur. Babası Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'dır. Ağabeyi Mısır Valisi İsmail Paşa'dır. Mehmet Ali Paşa'nın Mısır valiliği sırasında Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmesi ve bazı imtiyazlar alması yüzünden Mustafa Fazıl da büyük kardeşinden sonra Mısır valiliğinin varisi olarak kabul edilmiştir. 1863'te Maarif nazırı, 1864'te Maliye nazırı olmuştur. 1865 yılı Kasım ayında Mustafa Fazıl Paşa, yeni kurulmuş bulunan Meclis-i Haza'ın Reisliğine getirilmiştir. Birkaç ayık "reislik"ten sonra, Paşa'nın bu görevden azledildiği ve hatta Osmanlı toprakları dışına sürüldüğü görülmektedir. Mustafa Fazıl Paşa'nın "Meclis-i Haza'ın" Reisliğinden azledilmesine Fuad Paşa neden olmuştur.

Ali Paşa: Tanzimat döneminin üç büyük sadrazamından olan Ali Paşa, 23 Rebi'ül-evvel 1230= Şubat 1815 tarihinde İstanbul 'da Mercan'da Mercan Ağa Camii'ne bakan bir evde doğmuştur. Asıl adı Mehmet Emin' dir. Yoksul bir aileden gelmesi yüzünden sistemli bir eğitimden geçmemiştir. Henüz on beş yaşındayken eğitimini yarım bırakarak Divan-ı Hümayun Kalemi'ne "çerağ" olmuştur. Divan-, Hümayun Kalemi 'nden Tercüme odasına tayin edilmiş (1833); 1835 'te Avusturya İmparatoru I. Ferdinand'ın tahta çıkışını tebrik için Viyana'ya gönderilen Ahmet Fehmi Paşa maiyetinde Viyana'ya gitmiş ve orada bir buçuk yıl kadar kalmıştır. 1838'de Londra büyükelçiliğine tayin olunan Mustafa Reşid Paşa'yla beraber, sefaret müsteşarı olarak Londra'ya gitmiş, Reşid Paşa'nın Paris'e geçmesi üzerine maslahatgüzar olarak Londra'da kalmış; aynı yıl Abdülmecid'in cülusunun hemen ardından Reşid Paşa'yla birlikte İstanbul'a dönmüş ve Divan-ı Hümayun tercümanlığına devam etmiştir. Abdülmecid'in tahta çıkışının üzerinden

henüz dört ay gibi kısa bir zaman geçmişken Tanzimat Fermanı ilan olundu (3.11.1839). Fermanı okuyan Reşid Paşa, yeni devlet adamı anlayışının da bir örneği idi. Çevresine de yetenekli ve geleceğin devlet adamı olacaklarına inandığı gençleri topluyordu. Ali Paşa da bu gençlerin başta gelenlerindendi. Reşid Paşa'nın hariciye nazırlığı sırasında, henüz yirmi altı yaşındayken Londra büyükelçiliğine atanmıştır. 1867'de Mütercim Rüşdi Paşa istifa edince Ali Paşa beşinci defa sadrazamlığa getirildi. Sırp ve Girit isyanları da tam bu sıralarda başladı.

Konu

Zafername, bilindiği gibi, Ziya Paşa'nın ebedi düşmanı Ali Paşa üzerinde yoğunlaşmış bir hiciv eseridir. Zafername'nin yazılışına neden olan gelişme Girit Sorunu ve Ali Paşa'nın izlediği politikaydı. Türk ve Rum nüfusun bir arada yaşadığı adada Yunan İsyanı ve bağımsızlığına giden süreçte kıpırdanmalar yaşanmaya başlamıştı. Özellikle Bâbiali'nin izlediği mali ve sosyal politikaların yansımaları, Yunanistan'ın ve Avrupa diplomasisinin büyük güçlerinin izlediği politikalar adadaki hassas dengeleri sarsmaktaydı. 1866 baharında patlak veren isyanın ardında tüm bu nedenler bulunuyordu. Yunanistan'ın isyancılarla ilişkisini kesmeye çalışan Bâbiali, gelişmeler üzerine adaya denizden abluka uygulamaya karar vermişti. 1866 isyanı Osmanlı donanmasının kusurlarını ortaya sermişti; ancak bunalımın en belirgin özelliği Avrupa kamuoyunun ve Hükûmetlerinin konuya gösterdikleri tepki ve bunun sonucundaki fiili müdahaleler olmuştu. Böylelikle konu bir iç sorun olmaktan çıkarak devletlerarası bir sorun hâline gelmişti. Ziya Paşa'ya göre bu süreçte Ali Paşa'nın izlediği başarısız diplomasinin etkisi büyüktü. Bu nedenle son derece incelikle kaleme aldığı çalışmasında Ali Paşa'nın başta Girit olmak üzere başarısızlıkları kitabın isminden de anlaşılacağı üzere Zafername başlığı altında ironik biçimde eleştirilecektir. Osmanlı tarih yazımında Zafername başlıklı çalışmalar başta padişahlar olmak üzere devlet adamlarının askeri başarılarını övgü nitelikli olarak kaleme alınmıştır.

Zafername' nin Bölümleri

Kaside

Zafername'nin ilk yayımlanan kısmı 56 beyitlik kasidedir. Zafer-name, klasik kaside yapısına kısmen uymaktadır. Bu kasidede medhiye ve dua bölümleri bulunmaktadır. Kaside, bilindiği gibi, çoğunlukla bir kişi üzerine yoğunlaşmış yargıları vurgulamak için kullanılan bir nazım şeklidir. Ayrıca övülen veya yerilen kişinin hayatından, icraatından söz etme imkanı da olduğundan, Zafername'de kaside nazım şeklinin kullanılmasıyla hedef şahsa yönelik her türlü ayrıntının yer alması imkanı ortaya çıkmış, Ziya Paşa da bundan her fırsatta yararlanmış. İlk dokuz beyit, klasik kasidelerde de karşılaştığımız aşırı abartılı, amaçsız övgüye ayrılmıştır. Eserin adına bağlı olarak "övgü", Girit "muzafferiyeti"ne yöneltilmiştir. Girit sorununu Ali Paşa'nın çözümleme yöntemi, dört beyit boyunca hiciv konusu yapılmıştır. Aslında medhiyeden sonra fahriyenin yer alması gerekirdi; fakat daha önce de söylendiği gibi, Zafername'de fahriyeye ihtiyaç yoktur. Onun yerine varsayılan şairin kendi dileklerinden, kasidenin sayesinde kazanmayı umduğu makamdan bahsettiği altı beyitlik bir dilek bölümü yer almaktadır. Dilek bölümü, hicvin Ali Paşa'dan uzaklaşıp kasideyi yazdığı varsayılan Fazıl Paşa'ya yöneldiği tek bölümdür.

64. beyitle birlikte dilek bölümünden çıkılır. Yine Divan şiiri kalıpları taklit edilerek artık kalemi bırakmanın zamanı geldiğinden, duaya başlanacağından söz edilir.

Yeter ey hame ko tasdi' du'a mevsimidir
Tut yüzün kıbleye aç başını ba- safvet-i bal

Son iki beyit ise, bizim edebiyatımızdaki dua görüntüsü altında bedduanın en güzel örneklerinden biridir.

Tahmis

Zafername'nin ikinci bölümünü Tahmis oluşturmaktadır. Tahmis, genellikle, gazele ekleme yapmak suretiyle oluşturulan bir nazım şeklidir. Ancak, az olmakla birlikte, kaside tahmislerine de rastlanmaktadır. Altmışaltı beyitlik bir kasideye tahmis yazmak ve kasidede tutturulan düzeyi düşürmemek, çok zordur. Ziya Paşa'nın bu zorluğun üstesinden büyük ölçüde geldiği söylenebilir. Tahmis'te, zaman zaman, açıklama ifade eden ve çoğunlukla kapalı motifleri aydınlatan bentlere rastlanmaktadır. Örneğin Kaside'nin 31. beytinde Ali Paşa'nın bütün işlerinde hıyanet etse bile Girit'te başarılı olduğu üzerinde durulur. Tahmis ise, Paşa'nın hangi eylemleriyle hıyanet içinde bulunduğunu açıklar:

Konferans'ta diyelim kendi cebanet etmiş
Şam için ahara sehv ile emanet etmiş
Ne hamiyet ne sadakat ne metanet etmiş
Tutalım cümle umurunda hıyanet etmiş
Şu Girid hizmetini var mıdır inkara mecal.

Şerh

Zafername'nin en zengin bölümü Şerh'tir. Ziya Paşa'nın üzerinde en çok çalıştığı kısım Şerh olduğu, rahatlıkla söylenebilir. Şerhlerin kendilerine özgü bir şerh etme tekniği vardır. Önce şerh edilen metinden bir beyit ya da bir bent yazılır; ardından beyitte geçen anlam ayırıcı işlevi bulunan kelimeler tek tek açıklanır. Kelimelerin eğer metin içinde kullanılan özel bir anlamı varsa, bunun üzerinde de ayrıntılı bir biçimde durulur.

Olaylar

Ali Paşa'nın vücut kusurları hicvi

Çirkinlik Ziya Paşa, Tanzimat'ın ünlü sadrazamı Ali Paşa'ya, onun ölümüne kadar süren derin bir düşmanlık beslemiştir. Fazla abartılmış izlenimini veren bu düşmanlık, Ziya Paşa'nın sanatçılığını, hatta düşünce dünyasını da etkilemiş; şair Ali Paşa'yı eleştirmek ve hırpalamak için her fırsattan yararlanmış. Ziya Paşa, toplumdaki bütün sorunların kaynağında Ali Paşa'yı görüyordu. Ali Paşa onda bir saplantı haline gelmişti. Zafername'de de Ali Paşa'nın vücut özelliklerinin hiciv ögesi olarak kullanıldıkları

görülmektedir. Zafername incelendiğinde şairin Ali Paşa'nın yüzündeki organları, boyu ve genel olarak vücut ölçüleri üzerinde durulduğu dikkat çekmektedir.

Nazar et suret-i zibasına maşa'allah
Nedir ol vech-i mübarek nedir ol hüsn-i cemal

Ziya Paşa, Ali Paşa'nın cemalinden söz ederken aslında hasmının çirkinliğini vurgulamıştır. Çirkinlik motifi, diğer bir bentte hayvana teşbih edilerek daha da kuvvetlendirilmiştir.

Aftaba yüzünün varsa da vech-i şebehi
Andırır tal'at-ı meymôn-ı ferahnak, mehi

Ziya Paşa, kelimelerle çok güzel oynayarak Ali Paşa'yı ilk önce maymuna benzetir. Eşseslilik olayından yararlanarak uğurlu anlamına "meymun"u maymunu hatırlatacak bir şekilde kullanır. Ziya Paşa, Ali Paşa'nın yüzüne bakanların bir daha dünyaya iğrenmeden bakamayacağını söyler:

Eyleyen vech-i dil-arasına bir kerre nigah
Bir daha aleme bakmaktan eder istikrah

Karakter Ziya Paşa, Ali Paşa'a olan ebedi düşmanlığının varlığına bile tahammülsüzdür; ona ait her şeyi reddetmeye hazırdır. Zafername'de Ali Paşa'nın yüz özelliklerini değerlendirmede de önyargılıdır. Tanzimat'ın yeni bir dünya ve insan düşüncesine sahip bulunmasına karşılık, Ziya Paşa, Ali Paşa'yı hicvederken eski insan anlayışının değer yargılarından yararlanmaktan geri durmamıştır. "Kıyafet ilmi"nin insanların dış görünüşleriyle karakterleri arasında paralellik olduğu düşüncesi, Ziya Paşa'ya, Ali Paşa'yı hicvetmek için bir fırsat daha vermiştir.

Eyleyen vech-i dil-arasına bir kerre nigah
Bir daha Aleme bakmaktan eder istikrah
"Utlübül-hayr" me'alinden olursun agah

Ziya Paşa, böylece Ali Paşa'nın yüzüyle karakteri arasındaki bağı kurmuş olur. Yüzü ne kadar güzelse, karakteri de o kadar iyi olacaktır. Ali Paşa'nın yüzünün çirkinliğinden bahsederek karakterini de ortaya koymuştur.

Göz Zafername'de, Ali Paşa'nın gözlerine yönelik hiciv motiflerine bir yerde rastlanmaktadır. Gözlerinin renginde ve ebadında uğursuzluk ve olumsuz karakter özellikleri bulamayan şair, Ali Paşa'da daha farklı bir kusur bulur. Gözlerinin çapaklı olduğunu iddia eder.

Göz değil çeşm-i dil-arası yenabi'-i zülal

Boy Zafername'de Ali Paşa'nın beden yapısının önemli bir ögesi olan boyu, kısalığı dolayısıyla, hiciv motifi olarak değerlendirilmiştir. Bu dizelerde Ali Paşa'nın boyunun kısalığıyla alay edilmiştir:

Kad değil kAmet-i matbu'ası bir serv-i sehi

Zayıflık Ali Paşa, nahif, zayıf bir vücuda sahip olduğundan dolayı da hiciv konusu yapılmıştır.

Karadağ kulelerin yıkdı ise hükmü n'ola
Peşşe tevfi-k-i Huda ile eder kal'-ı ciba1

Ziya Paşa'nın Ali Paşa'yı bu şekilde sivrisineğe benzetmesi, onun ısırtıcı, kan emici özelliğinden dolayıdır. Kendine özgü bir buluşla zayıf vücut ile kan emicilik, daha doğrusu zalimlik arasında paralellik kurması, oldukça ilgi çekicidir.

Özel hayat hicvi Ziya Paşa, Ali Paşa'nın özel hayatında üç öge üzerinde durmuştur: Eğlence hayatı, cinsel hayatı ve arkadaş çevresi. Bu üç öge, çok zaman birbirinin içinde verilmiştir.

Eğlence Hayatı Zafername'de Ali Paşa, eğlence düşkünü olmakla suçlanmıştır.

Harem-i hasına dahil olamazlar ec1af

Bu ifadeden, Ali Paşa'nın her akşam, namazdan yatsıya kadar, "hem-meşreb"leriyle birlikte mahrem bir meclis kurduğu anlaşılıyor.

Cinsel hayatı Ali Paşa'nın Girit'e gitmesi büyük bir özveri olarak gösterilirken, cinsel hayatına da imada bulunulmuştur:

Sıcacık halvet iken cariyeler ile yeri
Turfa guyalık ederken geceler bendeleri

Arkadaş çevresi Zafername'de Ali Paşa'nın özel meclislerinde yer alan arkadaş çevresi, hiciv motifi olarak kullanılmıştır.

Turfa- guyalık ederken geceler bendeleri

Vehbi' Molla, Sa'ib, Billuri Mehmed Efendi, Ömer Fa'iz Efendi, Halil Bey, Mustafa Fazıl Paşa ve emsali bendegandır ki, ekser geceleri bezm-i has-, hazret-i veli- ni'mette mastaba- nişin-i ayş u nuş olur.

Ziya Paşa, hırsızlıkla, namussuzlukla ve diğer aşağılayıcı niteliklerle suçladığı arkadaş çevresi ile aslında, Ali Paşa'nın değerini düşürmek ister. Devletin en yüksek kademelerinde görev alan Ali Paşa'nın değersiz insanlarla ilişki içinde bulunarak kendi değerini de ortaya koyduğunu belirtmeyi amaçlamaktadır.

Kişilik hicvi Zafername'de Ali Paşa'nın en güçsüz ve hicve en uygun yanı, kişiliği olarak gösterilmiştir. Ziya Paşa, Ali Paşa'nın, kişiliği ilgilendiren her hususta kusurlu ve normdışı olduğunu iddia etmiştir. O, hırslıdır, inatçıdır, kincidir, tembeldir, yalancıdır, kıt akıllıdır, söz söyleme yeteneğinden yoksundur, hırsızdır, zalimdir ... Hicvin sağladığı imkanlarla Ali Paşa'da bulunan bazı "kişilik kusurları abartılmış, hatta onda bulunmayan bazı özellikler de eklenmiştir. Böylece Ali Paşa'nın sadarete layık bir insan olmadığı düşüncesi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Zeka Ziya Paşa, Ali Paşa'nın zeki bir insan olmadığını iddia eder. Onu ilk önce, sadece aptallığını vurgulayacak şekilde teşhir eder; ardından da çeşitli eylemlerin içinde ne kadar dar görüşlü olduğunu göstererek hicveder.

Kısla-i fikri olup ceş-i zaferle nemlu
Kal'a-i zihnine endişe-i feth etti gulüb

Fikrin kışlaya, zihnin kaleye benzetilmesi, Ali Paşa'nın dar fikirli ve kıt zekalı bir insan olduğuna imadır.

Bilgi Zafername'de Ali Paşa'nın zekasına bağlı olarak hicvedildiği bir özellik de bilgi birikimindeki yetersizliktir. Ali Paşa, askeri eğitimi olmadığı halde, Girit'i savunmaya gitmiş; yani eksikliğini bilmeden boyundan büyük işlere karışmıştır:

Hiç bahriyyeden agah değilken evvel
Vermedi ablukada şan-ı donanmaya halel
İngiliz devletine olsa sezadır amiral

Ali Paşa, tıpkı şişinerek boğaya benzemeye çalışan kurbağa gibi amiral olmaya layık görülür. Ziya Paşa, Ali Paşa'nın "amirallığı" ile ideal olan ve İngiltere'deki uygulamayı karşılaştırarak, onun sahteliğini, gülünçlüğünü gözler önüne sermek istemiştir.

Söz Söyleme Yeteneği Zafername'de Ali Paşa'nın başkaları karşısında söz söyleme yeteneğinden mahrum olduğu iddia edilmiştir. Ancak buna rağmen, karşısındakilere konuşma hakkı vermediği de vurgulanmıştır.

Oratörler avukatlar yanına gelse eğer
Anı ilzama elbette kalırlar muztar
Bu değildir yalnız zat-, şerifinde hüner öyle bir cerbeze-i nutku da var ki eyler
Hasımın hakkı dahi olsa elinde ibtal

Ziya Paşa, Ali Paşa'nın fazla konuşmadığını ve söylediklerinin etkisiz olduğunu ileri sürüyor.

Hırs Ziya Paşa, Ali Paşa'yı hırsı aklına galip bir insan olarak çizmiştir. Hırsı yüzünden imkansız ve akıldışı sanılan şeyleri bile gerçekleştiren, çevresini de bu yolda kullanan bir sadrazam figürü çizilmiştir:

Bir işi yapmağı zihninde eğer peyler ise
Anı icra eder elbet ne eder neyleyler ise
Oluyor haric-i imkan sanılan şeyler ise
Görünür suret-i imkanda nice emr-i muhal

Ziya Paşa'ya göre Ali Paşa'nın hırsı akla aykırı şeyleri bile ne pahasına olursa olsun gerçekleştirmek ister. Hırs, kendi konumunu ya da kapasitesini daha yüksekte sanma ve buna göre hareketleri ayarlama durumudur. Zafername'de Ali Paşa, sultanlığa heves eden, hırsıyla padişahı bile kendine bağlayan bir sadrazamdır:

Etdi teshir dirayetle şeh-i devranı
Yaradı kendisine saltanat-ı Osmani
Zatına dense seza şah-ı cihan-ı sani
Kendi sultan değil amma ki nice sultanı
Maksadı üzre eder bende gibi isti'mal

Kendini Beğenme Ali Paşa, Zafername'de aşırı ölçüde kendini beğenmiş, kendi düşünceleri dışındakilere itibar etmeyen bir kişilikle karşımıza çıkmıştır. Esere göre, Sadrazam, kendini peygamber, hatta Tanrı mertebesinde görmektedir:

Kalbi ayine-i ilham-, Hudavend-i ezel
Zatı Mürsel gibi ma'som-ı hataya-yı zeled
Kimseler eyleyemez kendi ile bahs ü cedel
Her ne işler ise La yüs'el 'amma yef'al
Her ne hüküm eylese azade-i takyid-i su'al

Cimrilik Zafername'de Ali Paşa, kendi dalkavukları dışında kimseye yardım etmeyen, cimri bir sadrazam olarak çizilmiştir.

Kezalik kendi kisesinden ikram etmese de bendegan ve mensubatına müşirlik, valilik, mutasarrıflık, kaymakamlık vererek kayırır.

Buradaki iddiaya göre Ali Paşa, kendi kesesinden kimseye yardım yapmayan; fakat devlet hazinesine zarar getirecek şekilde bendelerine mevki ikram eden bir sadrazamdır.

Yöneticiliğinin hicvi Ali Paşa, şahsını ilgilendiren zaaflarının, kusurlarının yanında, daha çok devlet yönetiminde geliştirdiği kişiliğiyle hiciv konusu yapılmıştır. Bireyi ilgilendiren kişilik sorunları, çoğunlukla bireyin kendisine ve yakın çevresine zarar verir. Ali Paşa'nın kişiliğinin Zafername'ye yansıyan haliyle, toplum zararına sonuçlar da doğurduğunu görmüştük. Yönetici kişiliğini ise tamamiyle toplum zararına eylemler oluşturmaktadır. Ziya Paşa, Ali Paşa'nın devlet adamı olarak, tembel, adam kayıran, yolsuzluklar yapan, adalet duygusu gelişmemiş, zalim bir sadrazam olduğunu iddia etmiştir.

Tembellik Ziya Paşa'ya göre Ali Paşa tembel bir sadrazamdır. Kuşkusuz, Ziya Paşa'nın ideal sadrazam figürü Reşid Paşa'dır.

Ba'zı ahvalde eylerse ağırca hareket
Her birinde bulunur bir nice sırr u hikmet
Ona tenbel demek elbette hatadır elbet
Hep te'enn,-i hakımaneden eyler neş'et
Tab'-ı pakinde eğer var ise cüz'i ihmal

Ziya Paşa, Ali Paşa'nın tembelliğini, yönetici kişiliğinin bir parçası olarak sunmuştur. Böyle olunca da topluma fazla zararı olmayan tembellik, Ali Paşa'nın kişiliğinde zararlı, hatta tehlikeli bir boyut kazanır.

Adam Kayırma Zafername'de Ali Paşa'ya yöneltilmiş ağır suçlamalardan biri, onun dalkavuklarına yüksek mevkiler sağlamasıdır. Ali Paşa'nın yakın çevresinin değersiz insanlardan meydana geldiği üzerinde daha önce de durulmuştu. Onun bu çevreye ne gibi mevkiler sağladığı ise eserde şöyle anlatılmıştır:

... Sadr-ı a'zam Hazretleri ... bendegan ve etba'ına Hazine'den ve da'va mübaşirliğinden para kazandırır....
...Bendegan ve mensubatına müşirlik, valilik, mutasarrıflık, kaymakamlık vererek kayırır.

Yolsuzlukları Ali Paşa'nın Zafername'deki portresinin önemli özelliklerinden birisi de yolsuzluklarıdır.

Zafername'de eğer Ali Paşa'nın muradı cem'-i nükûd O emval olsaydı Mısır valilerinden ve padişahlardan ihsanlar alırdı, deniyor. Ya Abbas Paşa ve Sa' id Paşa tstanbul'a geldiklerinde vükela-yı devletten her birine ihsanlar vermişlerdi. O sıralarda Ali Paşa almadı mı? Sonra tsmâ'il Paşa vali oldukça Kamil Paşa'nın tavassutuyla yüz elli bin guruş kıymetinde bir kılıç takdim ederek mukabilinde on bir bin ve bir rivayette on iki bin kise (kapı yoldaşçası) i'ane namıyla ihsan almadı mı?

Burada "kapı yoldaşçası" terimi, o dönemde rüşvet anlamında kullanılmıştır. Ziya Paşa'nın ifadesi gayet açıktır ve Ali Paşa'nın Abbas ve İsmail Paşalardan rüşvet veya ihsan aldığını ileri sürmektedir. Ali Paşa'nın Girit'teyken yanan konağının kargir olarak inşası için "irade" çıkması da Ali Paşa'nın bir başka yolsuzluğudur.

Zaten ahşab idi hem kendine nisbet ile zık
Beytini malını yaktıysa eğer nar-ı harik
Kargirini bina eyler anın Beytü'l-mal

Burada Ali Paşa'nın yanan ahşap evinin kargir olarak devlet hazinesinden yaptırılması, hiciv konusu yapılmıştır.

Adaletsiz Bir yöneticide mutlaka bulunması gereken adalet duygusu, Ziya Paşa'ya göre, Ali Paşa'da yoktur. İnsanlara milliyetlerine, sınıflarına göre değer vermesi hicvedilmiştir. Ali Paşa'nın meclisinde herkes eşittir. Ancak bu eşitliğin bazı şartları vardır:

Bezm-i acilinde müsavi çakıcı tanburacı
Meclisinde bir olur lagutacı usturacı
Tanımaç çizmecici ya losturacı mosturacı
Öyle nazik ki eğer şapkalı bir kunduracı
Evine gelse eder ta kapıdan istikbal

Bu dizelerden Ali Paşa'nın adaletinden ziyade, seviyesizliği ortaya çıkmaktadır. Fakat, son iki dize Ali Paşa'daki adalet anlayışına dokunmaktadır. Buna göre Paşa, gayrimüslimlere, velev ki bir kunduracı olsun, büyük bir saygı göstermektedir. Bu, aynı zamanda, onun Müslüman ahaliye karşı aynı saygıyı göstermediği ihtimalini de akla getiriyor.

Despot Zafername'de Ali Paşa'nın despot, zalim bir sadrazam olduğunu iddia eden kısımlar çoktur. Sanatçı her fırsatta Ali Paşa'nın bu özelliği üzerinde durmuştur. Zafername'de despot sadrazam motifi, ilk olarak padişahla olan ilişkileri dolayısıyla söz konusu edilmiştir. Saire göre, Ali Paşa, padişahlık özentisini aşırı boyutlara vardırmış, hatta padişahı bile kendi emri altına almış bir sadrazamdır:

Etti teshir dirayetle şeh-i devranı
Yaradı kendisine saltanat-ı Osman,

Zatına dense seza şah-ı cihan-ı sani
Kendi sultan değil amma nice sultanı
Maksadı üzre eder bende gibi isti'mal

Bu sözlere göre, Ali Paşa, padisahın yetkilerinin üstünde, kendini ikinci padişah gibi görmeye neden olacak bir durum yaratmıştır. Böylece padişah da dahil olmak üzere, bütün ülkeyi etki altına almayı başarmıştır.

Ali Paşa'nın İcraatına Yönelik Hiciv

Girit Ziya Paşa, Ali Paşa'nın Girit isyanını bastırma yöntemini hicve layık bulmuş ve Zafername'de en ağırlıklı olarak bu soruna değinmiştir. Eserin ilk on beş bendi, Girit sorununun Ali Paşa tarafından çözümlenmesi üzerinde durmaktadır. Ali Paşa'nın Girit'e gidişi, Zafername'nin ilk bentlerinde abartma yoluyla değersizleştirilmeye çalışılmıştır. İlk bent, aşırı övgü görüntüsü altında Girit seferini aşağılayıcı özellikler taşımaktadır:

Habbeza nasr-ı hümayun bedi'ül- ahval
Ni'meza feth-i beşaret alem-i ferruh-fal
Dese ukbada seza gıpta ile Rüstem-i Zal
"Barek Allah zihi kevkebe-i alü'l-al
Levhaş Allah aceb nusret ü feyz-i ikbal"

Girit'le ilgili bentlerde birinci olarak Ali Paşa'nın Girit politikasında aksayan noktalar ve ikinci olarak da kumandanlığı hiciv konusu yapılmıştır.

Mevc urup Kandiye burcunda muzaffer alemleri
Avrupa oldu dil-aşüfte-i hüsn-i rakamı
Çünkü bir hizmet idi devletine mültezemi
Girit'i aldı geri himmet-i seyf ü kalemi
Halkına gelmiş iken da'iyye-i istiklal

Bu dizelerde, görünüşte Ali Paşa'nın Girit'i isyancılardan temizlediği, gerçekte ise isyancılara teslim ettiği iddia edilmiştir. Ziya Paşa'ya göre Ali Paşa, Girit'te "seyf" in himmetiyle bir zafer kazanmış değildir. "Himmet-i kalemiyle" ise Ada'daki Hristiyan ahaliye birtakım yeni haklar sağlanmıştır.

Zafer-name'de, Ali Paşa'nın asker olmadığı halde, Girit'te savaşan ordunun başına gönderilmesi, hata olarak değerlendirilmiş, Ali Paşa'nın askere kumanda edişi, alaya alınmıştır:

Askere verdi kumandayı misal-i Bonapart
Gerçi kim gelmedi hiç silsilesinde general

Sırbistan Zafername'de Ali Paşa'nın toprak sorunları karşısındaki politikasını hicvetmek amacıyla Sırbistan ve Karadağ olayları da ele alınmıştır. Ziya Paşa, hükümeti iki açıdan hicvetmiştir. Birincisi, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü ortadan kaldıran ödünler verilmiştir; ikincisi ise Sırbistan'dan hicret eden binlerce Müslüman sefalet içinde bırakılmıştır.

Terk-i emlak edip İslamdan on bin hane
Hicret etmişti ita'at ederek fermana
Şart edip rekz-i alem etmeği kahharane
Belgrad Kal'asının ihsan ile Sırbistan'a
Devletin kıldı tamamıyyetin istikmal

Hükümetin Sırbistan'dan hicret ettirilen insanlara karşı yeterince ilgi göstermediği, onların haklarını Sırbistan karşısında yeterince iyi koruyamadığı anlaşılıyor. Bununla birlikte, artık bağımsızlığını kazanan Sırbistan'da Müslüman halkın barınamayacaklarını da kabul etmek gerek. Sadece burada değil, isyanların olduğu her yerde, Müslümanlara karşı sistemli bir katliam yapılarak halk göçe zorlanıyordu. Ülkenin o günkü şartları içinde Sırbistan göçmenleri dışında, başka yerlerden de hicret etmiş ve Anadolu'ya yerleşmiş göçmenler vardı ve onlar da tıpkı Sırbistan göçmenleri gibi, sefalet içinde yaşıyorlardı

Karadağ Zafername'de Ali Paşa'nın Karadağ sorununu çözümlene şekli de hiciv konusu yapılmıştır. Karadağ'da isyanların nasıl başladığı, nasıl bastırıldığı, ne gibi önlemler alındığı ve Ali Paşa'nın bu önlemleri geçersiz kılan icraatı dile getirilmiştir:

Kenez'i nush-ı belagat-eseri koydu yola
Salamaz gayri mukaddemki gibi sağa sola
Karadağ kulelerin yıktı ise hükmü n'ola
Peşşe tevfik-i Hudayile eder kal'-ı cibal

Ziya Paşa önce Karadağ'da olanları isyanın bastırılmasını anlatmış, ardından da hicve geçmiştir. İtiraz ettiği nokta Osmanlı Devleti'nin galipken bile Karadağ'a tavizler vermesi, güvenliği sağlamak amacıyla yaptığı kuleleri yıktırmasıdır. Bu işte de asıl sorumlu, he zaman olduğu gibi Ali Paşa'dır.

Memleketeyn Osmanlı Devleti'nde Eflak ve Boğdan eyaletlerine Memleketeyn ortak adı verilmişti. Bu adla bu iki eyaletin birbirinden farklı olduğu da vurgulanmıştı. Zafername'de Avrupa'nın Eflak ve Boğdan eyaletlerini bir prensliğe dönüştürme çabaları karşısında Babıali'nin tam bir teslimiyetçi politika izlediği ileri sürülmüştür. Zafername'nin manzum kısmında Memleketeyn sorunu sadece bir dize içinde ele alınmıştır:

Etti bir yüzbaşığı Mernleketeyn üzre kıral

Bu haliyle sadece Ali Paşa'nın bir yüzbaşığı Memleketeyn'e kral yaptığı dile getirilmiştir.

Şam ve Lübnan Zafername'de Ali Paşa'nın akıl dışı icraatları arasında, Şam ve Lübnan'da meydana gelen olayları çözümleme şekli de sayılmıştır.

Katl-i valiye verip Şam'da devlet hükmü
Kıldı te'lif-i müsavat-ı ra'yyet hükmü
Verdi Lübnan'da Nasaraya emaret hükmü

Ali Paşa'nın Şam'da valiyi katlettirdiği, Lübnan'da ise Hıristiyanlara emirlik verdiği üzerinde durulmuştur.

Mısır Zafername'de Mısır yönetiminin bağımsızlıklarına ulaşmak için, Osmanlı yüksek bürokratlarıyla kurdukları ilişkiler ve özellikle Ali Paşa'nın Mısır valilerinin yeni haklar kazanmasındaki rolü üzerinde durulmuştur. Ancak Zafername'nin manzum ve mensur kısımları arasında bu konuda birbiriyle çelişen düşünceler ileri sürülmüştür. Zafername'nin manzum kısmında Mısır'la ilgili bir dize bulunmaktadır:

Mısır'da eyledi tağyır-i veraset hükmü

Mısır'da veraset usulünün değiştirilmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Yani, Ziya Paşa, Ali Paşa'nın Mısır'da var olan sistemi değiştirerek yanlış, hicvedilmeye layık bir iş yaptığını ileri sürmektedir.

Tema

Kin Zafername'nin asıl saldırı hedefi Ali Paşa'dır. Ziya Paşa'nın ebedi düşman, Ali Paşa üzerinde yoğunlaşmış bir hiciv eseridir. Girit isyanının bastırılması sırasında Ali Paşa'nın eylem tarzını hicvetmek amacıyla yazılan eserde, eser incelendiği zaman da görüleceği üzere, Ali Paşa'ya ait hiçbir özellik göz ardı edilmemiştir. Ziya Bey ile Ali Paşa arasındaki anlaşmazlığın Abdülaziz'in tahta çıkışından sonra Ali Paşa'nın sadarete getirilmesiyle başlamıştır. Ziya Paşa, Ali Paşa'nın vücut özelliklerinden yaptığı işlere kadar her şeyi hicvetmiştir.